

Futbol Spor Yayıncılığının Kurdudur

ERDAL HOŞ

Spor Yazarı

1. Giriş

Oyun, toplumsal iletişim bağlamında oldukça önemli bir işleve sahiptir. Bu nedenle, oyunlar çocuklar için olduğu kadar yetişkinler için de büyük önem taşır. Oyun toplumsallaşmanın, toplumsal anlamda iletişim kurmanın olanaklarını yaratır ve özneyi yeniden üreten kültürel sürecin önemli pratiklerinden bir tanesidir (Çoban, 2008: 72). Huizinga'ya göre yeryüzünde her şeyin başlangıcı oyundur. İnsanı özgürleştiren bir toplumsal etkinlik olarak oyun, yaşamın var olan gerçekliğini anlamlandırmasını ve bunun ötesinde farklı bir dünyanın kurgusuna da sahip olmasını sağlar. Oyun, ütopyacı yönüyle insanı toplumsallaştırır (Huizinga, 1995).

Günümüzde gerek ulaştığı ekonomik boyut, gerekse ona yüklenen anlamlar itibarıyla bir oyun olup olmadığı sorgulanır olsa da futbol, dünyanın birçok bölgesinde "oyunların oyunu" olmak gibi özel bir konuma sahiptir. Futbol, oyun olarak ortaya çıktığından beri hep geniş kitlelerin ilgisine mazhar olmuştur.

Futbolun spor yayıncılığı içinde kapladığı yer ve zaman Türkiye'de üniversitelerin tıp fakülteleriyle yaşadığı sürece fena hâlde benzer bir ilişki biçimidir. Akademinin içinde olan herkes bilir ki bir üniversitede "tıp fakültesi varsa tıp fakültesi oynar". Gerek kadro gerekse kaynaklar açısından "yangında ilk kurtarılabacaklar" listesinin başında hatta tek başına yer alır. Spor yayıncılığı-futbol ilişkisi, bu anlamda tam da akademi-tıp fakültesi ilişkisine benzer bir biçimde gelişmiştir ve sürmektedir. Bir anlamda eşyanın tabiatına uygun ve önlenemez bir ilişki biçimiyle karşı karşıyayız.

Bu çalışmada, futbolun, başta televizyon olmak üzere geleneksel ve yeni medya organlarındaki spor yayıncılığı içinde işgal ettiği "nevi şahsına münhasır" pozisyonun nedenleri, futbolun tarihsel gelişimi, birikimi ve bu birikimin oyuna getirdiği konumla birlikte ele alınacaktır. Çalışmanın temel amacı, şu sorulara cevap

aramak olacaktır: Oynayanlar için çoktan bir “iş” olmasına rağmen seyredenler ve bilhassa “tarafhtarlar” için hâlâ “oyun” kalabilen futbol, neden ve nasıl spor medyasının (mecbur kalınmadıkça) tek aktörü olmaya devam ediyor? Bu hâl, spor yayıncılığını nasıl etkiliyor? Bu durum spor yayıncılığını ve bilhassa diğer spor dallarını ve sporseverleri nasıl etkilemektedir?

2. Futbolun Tarihsel Gelişimi

Futbolun ilk olarak Çin’de MÖ 3000 yılında oynanmaya başladığı iddia edilir. Çin kaynaklarına göre futbol MÖ 2697 civarında efsanevi 5 imparatorun biri olan Huang-ti zamanında oynanmaya başlamıştır. Çinlilerin ts’kü adını verdikleri bu oyun, yaklaşık onar kişiden oluşan iki takım arasında oynanıyordu. Kısa zamanda popülerleşen bu oyun, sadece askerlerin oynadığı bir oyun olmaktan çıkmış; rahipler, generaller ve imparatorlar da oyunun müptelası olmuşlardır (Stemmler, 2000: 13).

MS 11. yüzyılda Türkçenin ilk ansiklopedik sözlüğünü hazırlayan Kaşgarlı Mahmut, Çin’in yakın komşusu Orta Asya Türkleri arasında kurşundan dökme yuvarlaklara keçi tüyü gibi yumuşak malzemelerin sarılmasıyla yapılan toplarla oynanan bir “ayak topu” oyunundan söz eder. “Tepük” adı verilen ve hemen akla futbolu getiren bu oyun, Kaşgarlı’nın çağında sadece bir çocuk oyunu sayılıyordu (Akt. Hatipoğlu & Aydın, 2007: 103).

Orta Asya Türkleriyle ilgili *La Tartarie* adlı Fransızca eserde, Tsang kentinde, kız ve erkeklerden kurulu takımların ayak topu oynadıkları; bu meraklı ve heyecanlı oyunu izleyen Hiuan adlı bir Çinlinin şunları anlattığı yazılıdır: “... Büyük mabetlerde sık sık ayak topu müsabakaları yapılır. Bu oyunda topa elle dokunulamaz. Ya ayakla ya da başla vurulur ve böylece topu hasım kaleden içeri sokmak için uğraş verilir...” Seyyid Ali Ekber’in yazdığı *Hitay-ı Name*’de bahsedilen “ayak topu”, günümüzün futboluyla büyük benzerlik arz etmektedir. “... Ve top oyunu *Hitay*’da güzeller işidir. Ve dahi harabeti (düzensiz kalabalık) çok olan ve sığır kursağından top yüzmüşler (yapmışlar) ve mahub (erkek) ve mahubeleri (kadınları) durdurmuşlar. Ve topa ayaklar ile ururlar (vururlar). Şöyle ki; elin ol topa değdirmeye ve ol topu yere düşürmeye ve nazik ayak ile dürde (ite), saklara (baldırlara) ve usulsüz vurmak ve yere düşürmek ve daireden taşra (dışarı) çıkmak vaki olmaz...” (Kurallar’dan aktaran Erdoğan, 2008: 19).

Kayıtlara göre, Japonya’da futbolun ilk biçimine MÖ 1004’de rastlanır. Japonya’da MS 300-600 yıllarında çıkıp yaygınlaşan Kemari oyunu bilinir. Bu oyun Tsu Chu’nun topu havada tutma biçimine benzemektedir. Ağaçlarla sınırlanmış dikdörtgen sahada oynanan oyunda, talaşla doldurulmuş 20-25 cm çapındaki topu

yere düşürmeden havada 10-12 oyuncu paslaşmaktadırlar. Bir yarış yok, paslaşma ve yetenek var. Tsu Chu oyununda olduğu gibi bu oyun da aşağı tabakalara yayılmış ve 10-16. yüzyılda Japonya'da en yaygın oyun olmuştur. Günümüzde hâlâ oynanmaktadır (Erdoğan, 2008: 12).

Mısır'daki kalıntılarda (Beni-Hasan Mezarlığındaki boyama), futbolun MÖ 2500 yıllarında olduğuna işaret eden boyamalar, nesnelere ve yazılar bulmuşlardır. Top oyunlarının amacının firavunlar için yapılan dinsel eğlence olduğu veya belli tanrılar için yapıldığı tahmin edilmektedir. Mısır'da Merruka mezarlarındaki duvar resimlerinde çeşitli futbolcu figürlerinin yanı sıra ayakla top oynayan insan şekillerine de rastlanmaktadır. Hatta Mısır'ın kurak iklimi, bu toplardan bir kısmının günümüze kadar ulaşmasını da sağlamıştır. Kahire, Berlin ve Londra müzelerinde örnekleri bulunan bu topların 7,5 santim çapında, deriden veya sık dokunmuş ketenden yapılmış ve zikzak dikişlerle dikilmiş, içleri kepek ve yosun kurusu gibi maddelerle doldurulmuş olduğu görülmektedir. Bunlar, yaklaşık 2500 yıl önceden kalmadır (Erdoğan, 2008: 12-13).

Görüldüğü üzere top oyunları en eski çağlardan itibaren dünyanın hemen her köşesine yayılmıştır: Colomb öncesi Orta Amerika'dan eski Çin'e, Firavunların Mısır'ından Eskimolara tarih boyunca birbirinden bağımsız şekilde farklı coğrafyalarda ortaya çıkan top oyunları bize bir anlamda insanoğlunun her zaman bir oyuna en çok da bir topa tekme atma isteğine vurgu yapıyor. Futbol, bugünkü hâliyle olmasa da bir tür insanoğlunun "ortak mirası" gibi...

Orta Çağ boyunca futbol kuralsız biçimde oynanan, daha çok alt gelir grubundaki erkeklerin iştirak ettiği ve mütemadiyen yasaklanmasına rağmen bu yasakların pek de işlemediği bir tutkudur demek mümkün.

Ancak bu durum 17. yüzyıl itibarıyla değişmeye başlar. Kırsal kesimdeki ve kentteki alt tabakadan oluşan geleneksel taraftar gruplarının saflarına katılan eğitimli kişi sayısı günden güne artar. Bunlar hem okuyan hem de okumuşlardır (avukatlar, rahipler). 16. yüzyılın sonları itibarıyla futbol artık Oxford ve Cambridge üniversitelerindeki öğrencilerin de tutkuyla bağlı oldukları bir oyun hâline gelmiştir.

Günden güne daha çok kişinin ilgi duyduğu oyundan hazzetmeyenlerin varlığı da sürmekteydi. Stemmler bu durumu şöyle anlatır: "Futboldan ya çok az hazzeden ya da hiç hazzetmeyenler toplumun küçük bir kesimiydi: İngiltere ve İskoçya'da kentin püriten burjuvaları ve İtalya hariç Avrupa'nın bütün soyluları. Birinci kesimin dinî kaygıları vardı, diğer kesim ise her zaman olduğu gibi avlanmayı ve tenisi tercih ediyordu" (Stemmler, 2000: 45).

Futbol tüm yasaklara rağmen 1800'lerin başına kadar altın çağını yaşar. Ancak 19. yüzyılın başlarında futbol çok da popüler bir oyun değildir artık. Öncelikle "çitle çevirme" yöntemi denen uygulamayla köylünün ortak kullandığı alanların özel mülkiyete geçmesi, futbol alanlarının azalmasına neden olmuştur. Diğer yandan yine özel mülkiyetle birçok köylünün topraksız kalması ve şehre göç etmek zorunda kalması da Stemmler'e göre bu dönemde futbolun gözden düşmesinin nedenlerinden biri olabilir. Topraklarını kaybederek şehre göçen alt tabaka köylüleri şehirde 18 saati bulan çalışma süreleri sonucunda artık oyuna harcaacak vakit bulamamaktaydılar. Burada yaşayanlara ne oyun oynayacak zaman ne de mekân kalmıştır alt sınıfların ellerinde (Stemmler, 2000: 75-76).

1920'lerde futbol artık büyük kalabalıkların takip ettiği bir olay hâlini almıştır. Örneğin, 1928-29 sezonunda İngiltere Ligi, 24 milyon izleyicinin ilgisine mazhar olmuştur. Bugünkü anlamda İngiltere'de neşvünema eden futbol çok geçmeden Kıta Avrupası'na ve sömürge topraklara yayılmıştır.

Bu dönemde oyun bir elit sporu olmaktan çıkarak halk katmanlarına yayılır. Önce işçilere dayanan takımların seçkin burjuva takımlarını yenmesiyle oluşan gizli meydan okuma daha sonra diğer ulusların İmperyal/emperyalist İngilizleri kendi oyunlarında yenme hırsına dönüşür. Futbolun simetrik yapısı sosyal ve siyasal asimetriteri yok etmekte ve bazen tersine çevirmektedir. Bu keskin duyguyu Altay, Karşıyaka, Galatasaray ve Fenerbahçe kulüplerinin kuruluşlarında görmekteyiz (Akşar & Merih, 2008: 26).

19. yüzyıl sonlarındaki dünyada, İngiliz ekonomik yayılımı aynı zamanda futbolun da yayılmasına yol açar. İngiliz gemiciler, tüccarlar, bankacılar gittikleri yerlerde futbol oynarlar ve yerli bireylerin de oynamasını teşvik ederler (Akşar & Merih, 2008: 27).

Günden güne tüm dünyayı etkisi altına alan "güzel oyun" zamanla uluslararası mücadelenin kansız şekli hâline dönüşmeye başlar. 1908'de Londra Olimpiyat Oyunları'nda futbol da yer alır.

1920'de Belçika'da toplanan Uluslararası Futbol Federasyonu Kongre'sinden sonra bir "Dünya Kupası" organizasyonu hayali ortaya çıkar. Ardından 1930 yılında ilk Dünya Kupası Uruguay'da gerçekleşir. 13 ülkenin katıldığı bu ilk Dünya Kupası organizasyonunun şampiyonu, finalde Arjantin'i yenen Uruguay olur (Donuk & Şenduran, 2006: 29).

Bir sonraki Dünya Kupası bu kez Avrupa kıtasında İtalya'nın ev sahipliğinde gerçekleşir. İleride futbol ve ideolojiler bölümünde geniş bir şekilde değinilecek olan Mussolini'nin İtalya'sı bu kez kupanın sahibidir.

1938'de Fransa'da düzenlenen üçüncü organizasyonun ardından 2. Dünya Savaşı futbola ağır sekte vurur. Tam 12 yıl Dünya Kupası düzenlenmez. 1950 yılında ise Brezilya'da 200 bin kişilik ünlü Maracana Stadı'nda Dünya Kupası organizasyonu yeniden merhaba der.

Futbolun kitlelere (tam anlamıyla) yayılışı ise 1970'li yıllarla birlikte hızlanır. İletişim teknolojisinde meydana gelen gelişmelere paralel olarak oyunu takip edenlerin sayısı hem stadyumlarda hem de medyada artarak genişler. 60'lı yıllarda televizyonun yayılmasıyla birlikte stadyumda seyredemeyenlerin de seyirci olarak dâhil olduğu bir özellik kazanır.

80'li yılların ortasından itibaren dijital yayın olanaklarının gelişmesine paralel olarak, futbol niteliksel bir dönüşüme uğradı. Bu dönem aslında futbolun bir deri değişim dönemi oldu. 90'lı yıllarda küreselleşerek tam anlamıyla dünya sporu hâline gelen futbol, giderek önemini arttıran, milyonları peşinden koştıran bir etkinlik, sosyal olgu hâlini almıştır (Akşar & Merih, 2008: 2).

3. Futbol-Medya ilişkisi

Uzun süre futbolun takibi anlamında gazete ve radyolar önemli bir işleve sahip olmuşken şimdilerde ağırlık televizyon ve internet ortamına kaymış durumdadır. Haberleşme teknolojisinin geldiği noktada artık dünyanın herhangi bir ülkesindeki bir alt lig maçının sonucu bile anında öğrenebilmektedir. Keza televizyondan maç yayınları çoktan uluslararası düzeye ulaşmış, neredeyse hemen her ülkede her akşam birden fazla maçı televizyondan takip etme imkânı oluşmuştur.

Spora ve özellikle de futbola karşı toplumun genelinde yoğun bir ilgi bulunduğu ve gelişmiş ya da gelişmemiş hemen tüm ülkelerde aynı ilginin var olduğunu söylemek olasıdır. Spor haberlerine ilişkin olarak geleneksel iletişim araçlarına bir rakip olarak görünmeye başlayan internetin de spor haberlerini yayımlamakta önemli bir gelişme sağladığı görülmektedir (Davutoğlu & Baloğlu, 2009: 36).

Televizyondan ilk futbol maçı yayını'nın 1938'de yapıldığı hatırlanacak olursa o günden bu yana işlerin hep bu sihirli kutunun lehinde gittiği söylenebilir. 1965'te İtalyan Televizyonu RAI Serie A maçlarını düzenli olarak yayınlamaya başladığında kimse futbol-televizyon ilişkisinin bugünkü hâlini alacağını düşünmüyordu.

Televizyonla futbolu işlevsel bir faaliyet ilişkisi bağlandırıyor/ Televizyonla futbol arasında işlevsel bir faaliyet ilişkisi bulunuyor. Daha 50'li yıllarda bu medya henüz emekleme çağındayken televizyon futbolu programına almıştı. Ve futbol, televizyonun eşiği aşmasına değişik gelişme evrelerinde çok yardım etti.

Televizyon, futbol endüstrisini derinden etkilemiş ve oyunu oldukça dönüştürmüştür. Televizyon en başından beri oyunun küreselleşmesinde ve aynı zamanda bir pazar olarak örgütlenip dönüşmesinde çok kritik role sahip olmuştur (Hati-poğlu & Aydın, 2007: 128).

Sporun globalleşmesi ve tüketim kültürüne dönüşmesi, televizyonla başladı. Spor aktiviteleri sayesinde daha uzun süre izlenen televizyon kanallarının da gelirlerinde önemli oranlarda artış kaydedildi. Bu gelişmelere paralel olarak futbol, seyirlik bir aktivite şeklinde sporseverlere sunulmanın yanı sıra, her yönüyle pazarlanabilen bir enstrümana dönüştü. EURO 2016'ya ev sahipliği yapan Fransa, Avrupa'nın öncü olduğu bu değişime en çarpıcı örnek olarak verilebilir. Televizyonun ilk yılları olan 1960'ların sonlarında Fransa'da senede toplam 232 saat olan spor yayınları, 2010 yılında 430 misli artışla 100 bin saate kadar ulaştı. Modern futbolun beşiği İngiltere'de de durum aynı. Sadece 1993-1998 yılları arasında İngiliz televizyon kanallarının spor yayınlarına ayırdığı süre %300 oranında arttı. 1980'li yılların ikinci yarısında spor yayınları, herkesin izleyebildiği açık kanallar yerine ücretli kanallar vasıtasıyla televizyon seyircisiyle buluşmaya başladı. Bu gelişme futbol-televizyon birlikteliğinin de çehresini değiştirdi. Avrupa kıtasının öncülüğünde başlayan bu akımla, popüler spor müsabakaları şifreli özel televizyonlar aracılığıyla ve belirli ücretler karşılığında sporseverlere sunulmaya başlandı. Spor yayınlarına reklam veren şirketlerin artmasıyla birlikte futbol, milyonlarca seyirciye pazarlanan en pahalı küresel gösterilerden birine dönüştü. (EKOLİG)

Ancak, bütün bu süreç bilhassa endüstriyel futbola tepkili olan "romantik futbol-severlerin" tepkisini çekmektedir. Örneğin, ünlü futbol yazarı İslam Çupi, "İnsan insanın kurdudur. Televizyon da futbolun kurdudur." ifadesiyle sitem eder futbolun televizyonun hegemonyası altına girmesine (Akt. Donuk & Şenduran, 2006: 40).

Bununla birlikte ilişkinin tek taraflı olduğunu düşünmek son derece yanlıştır. Televizyonu futbolun işgal ettiği ne kadar doğruysa futbolun sadece televizyonu değil tüm medyayı özellikle de diğer spor dallarıyla mukayese edildiğinde ele geçirdiği o kadar gerçektir. Gerek geçirdiği tarihsel evrim gerekse barındırdığı olağanüstü temsil kudreti, futbolu diğer tüm sporlardan ayrı bir yere koymakta ve spor yayıncılığı anlamında onu biricik hâle getirmektedir.

Futbol biriciktir çünkü sadece bir temaşa değil güçlü bir "biz" duygusu geliştirir. Siyaset bilimci B. Anderson'un "hayali cemaat" kavramı, tam da futbol taraftarlığı için kullanılabilir. Oyunun bu özel durumu futbolu televizyonun iştahla saldırdığı bir alan yapmıştır. Ancak, gelenek noktada futbolu televizyondan seyretmek pahalı bir ürün hâlini almıştır. Bir anlamda oyunun sahibi artık taraftar veya oy-

nayanlar değil, bizatihi yayıncı kuruluşlar olmuştur. Ulusal temsil niteliği taşıyan maçların bile yayın haklarının çok yüksek rakamlara ulaşması, futbol-televizyon ilişkisinin geleceği adına endişe vericidir.

4. Sonuç

Biraz iddialı olacak belki ama gerek tarihsel süreci gerekse geldiği nokta itibarıyla futbolu, diğer spor dallarıyla değil, belki sinemayla mukayese etmek daha doğru olacak gibi. Sinema nasıl kadim sanatları bünyesine almış ve onlardan güç devşirip başka bir “şey”e dönüşmüşse futbol da kadim oyunların bileşimi gibidir. Futbol da tıpkı sinema gibi gücünü barındırdığı temsil kudretinden alan hem modern hem postmodern zamanların fenomenidir. Bu özelliği oyunu diğer spor dallarından apayrı bir yere koymakta ve spor yayıncılığı anlamında futbol lehine bir fiili durum yaratmaktadır. Hatta bir bisikletçiyle bir su kayakçısının sosyo-kültürel anlamda bir futbolcudan farklılık gösterdiğini söylemek yanlış olmaz. Benzer durum çoğunlukla bu sporları izleyen seyirciler için de geçerlidir. Daha iddialı bir “atakla” bitirelim: Futbol yayıncılığını, hem kendi hem diğer spor dallarının hatta yayıncılığın selameti için “diğerlerinden” ayırmak elzemdir.

Yararlanılan Kaynaklar

- Akşar, T. & Kutlu, M. (2008). *Futbol Yönetimi*. İstanbul: Literatür.
- Çoban, B. (2008). Futbol ve Toplumsal Muhalefet. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi –Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi–, 26, 59-88.
- Davutoğlu, A. & Baloğlu, B. (2009). *Sporun Değişen Yüzü*. İstanbul: Derin.
- Donuk, B. & Şenduran, F. Ş. (2006). *Futbolun Anatomisi*. İstanbul: Ötügen.
- Erdoğan, İ. (2008). Futbol ve Futbolu İnceleme Üzerine. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi –Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi–, 26, 1-58.
- Hatipoğlu, D. & Aydın, M. B. (2007). *Bastır Ankaragücü: Kent Kimlik Endüstriyel Futbol ve Taraftarlık*. Ankara: Epos.
- Huizinga, J. (1995). *Homo Ludens: Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme*. Mehmet Ali Kılıçbay (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Stemmler, T. (2000). *Futbolun Kısa Tarihi*. Necati Aça (Çev.). Ankara: Dost.

Pele, 8 Mayıs 1960'ta Malmö ile Brezilya arasındaki dostluk maçı sırasında / Koleksiyon Getty Images